

1. Уміння читати (читає цілими словами; читає складами; читає по буквах (неправильне читання); знає не менше половини букв, але не читає; знає менше половини букв; знає лише окремі букви).
2. Уміння писати (уміє писати всі букви; пише слова (друковані чи писані); вміє писати лише деякі букви; не вміє писати).
3. Готовність до звукового аналізу (правильно називає наголошений склад; ділить слово на склади; виділяє звуки у слові, складі; правильно вимовляє звуки (які?); гучність голосу, дикція).
4. Читання віршів напам'ять (знає не менше трьох віршів, охоче читає; знає один-два вірші, читати соромиться; віршів напам'ять не знає).
5. Розказування казок (вміє розповідати одну чи кілька казок; намагається розказувати, але невдало; не знає і не намагається розказувати казку).
6. Розмір висловлювання (розповідь за малюнком: зв'язна розповідь більше 20 слів, кілька речень; від 10 до 20 слів, кілька речень; зв'язна розповідь до 10 слів; 2-3 слова).

Література

1. Вашуленко М.С. Нові підходи до шкільної початкової освіти // Педагогічн газета. – 2000. – Жовтень.
2. Рамзаева Т.Г., Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.:Просвещение. – 1979.

Мамчич О.Б.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

ВПЛИВ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА КОМУНІКАТИВНУ КУЛЬТУРУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Підготовка вчителя, повноцінного спеціаліста, інтелігентної людини, здатної мислити загальнолюдськими категоріями, - особливо важливе питання, що постає перед сучасною системою вищої педагогічної освіти України.

Важливу роль у цьому процесі відведено “лінгвістичній компоненті” (Є. Мальнонова) навчання майбутнього педагога.

Так, І. Вихованець, зокрема, зазначає: “Досконале засвоєння граматики – це, насамперед, творчість, творення мовлення, гнучкість у висловленні думок. Це і розвинена мовна інтуїція, витончений мовний смак і правильна оцінка нового та старого в мові, і, нарешті, загальна культура мовця”.

Американський вчений Джеймс Лолер стверджує, що “такий феномен, як грамотність та пов'язане з нею формально-логічне мислення, можна повністю пояснити”, і що “грамотність є одним із елементів культури”. Він також визнає, що “інтелектуальні “здібності” розвиваються у відповідних соціально-історичних умовах. Способи мислення ... залежать від певної техніки мислення...”, що “розвиток науки про мову та мислення передбачає, що думка зовнішньо виражається у письмовій формі. Більш того, розвиток логічних операцій призводить до подальшого удосконалення методів мислення, що стало можливим з розвитком грамотності”.

Отже, для того, щоб сформувати лінгвістичну компетентність у майбутнього вчителя початкових класів, треба постійно брати до уваги особливості його мислення як особистості, яка потім буде навчати сама, вміння висловлювати свої думки.

Викладачеві ВНЗ слід використовувати у формах роботи такі індивідуальні ме-

тодики, які б були спрямовані на підвищення інтелекту, рівня усного та писемного мовлення, розвивали грамотність, мовне чуття студентів. Саме робота зі словом здатна сформувати це відчуття слова.

Вільгельм фон Гумбольдт тільки у мові бачив “поєднання споконвічного мовного характеру з тим, що сприйняла мова від характеру нації”.

Тобто слово, його неосяжні виразні можливості, позитивно впливають на а) комунікативну культуру, б) засоби пізнання, в) мовну поведінку, а значить – закладає фундамент для створення лінгвістичної компоненти в особистості майбутнього спеціаліста.

Видатний швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр зазначав, що “слово, незважаючи на всі труднощі, пов'язані з визначенням цього поняття, є одиницею, що невідступно постає перед нашим розумом як щось центральне в механізмі мови”.

І наш сучасник, геніальний В.Сухомлинський, вважав слово “найтоншим різцем, здатним доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру”. Він писав: “Вміти користуватися словом – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна і спотворити її”. Його заклик оволодівати словом постійно, перш за все, на нашу думку, відноситься до вчителя.

Погоджуючись з російськими вченими Д. Трошевим та Т. Трошевою, ми вважаємо, що “низька грамотність студентів як гуманітарних, так і негуманітарних факультетів” повинна викликати “занепокоєння викладачів ВНЗ”, бо “менталітет вчителя виключає байдуже ставлення до недбалого мовного оформлення думки”.

Вчити користуватися словом вільно, але граматично правильно – це основна умова формування мовної компетентності, а тому і культури майбутнього педагога.

Але під час навчання у ВНЗ викладач змушений це робити, спираючись на відповідний рівень вже існуючих шкільних знань студентів.

Значить, треба постійно вдосконалювати їх, підвищувати, а не переходити (доводиться відверто визнати це) на досить низький їхній рівень.

За свідченням І. Столярової, вченого із Санкт-Петербурга, “орієнтація теорії культури мовлення на середнього носія мови не повинна будуватися на знижених вимогах до культури мовлення”, тому що це “може призвести до зниження культури мови”.

Як зауважують українські мовознавці В. Русанівський та С. Єрмоленко, “культура мови – це знання мови в багатоманітному вияві її стилевих різновидів і жанрів, уміння вибрати мовно виражальні засоби, форму, манеру висловлення залежно від теми повідомлення, залежно від того, яку реакцію у слухача, читача, який настрої хоче мовець викликати. У стилістичній гнучкості мовлення виявляється мистецтво слова”.

“Всебічне знання мови, уміння користуватися нею і як засобом пізнання, і як знаряддям інформації, і як джерелом естетичного розвитку – це найкраща опора, найвірніша допомога і найнадійніша рекомендація для кожної людини в її громадському житті і творчій діяльності”, – відома думка В. Виноградова, з якою неможливо не погодитися.

Вважаємо за необхідне розглянути ще один аспект проблеми, що досліджується нами.

Як зазначає московський лінгвіст Г. Соколова, “у всі часи перед педагогом поставало дуже серйозне завдання – з метою найбільш ефективної передачі своїх знань учням досягти найвищого ступеню контакту з ним у психоемоційній сфері. Очевидно, що без цього контакту навіть високопрофесійніший викладач рано чи пізно зустрінесться з фактом відторгнення свідомістю учня будь-яких, навіть найправильніших послань педагога”.

Отже, “щоб досягти цього контакту, існує багато способів, варіація котрих є предметом майстерності або навіть мистецтва викладача, а ефективність навчання в результаті застосування цих засобів є показником цієї майстерності”.

Тому і “вивчення мовлення як засобу впливу на адресата у мові вчителя, викладача” викликає інтерес дослідників.

Ми, зокрема, вважаємо, що мовний контакт учителя та учня необхідний не тільки у психологічному та педагогічному плані, а перш за все – в лінгвістичному.

Від якості мови та мовлення вчителя залежать відносини його з учнем, колективом класу, школи, батьками.

Учитель, який не володіє мовою, не може будувати синтаксичні конструкції, зневажає елементарними правилами мовленнєвого спілкування, навряд чи буде мати вплив на формування свідомості особистості, користуватися авторитетом, не здатний вільно орієнтуватися в суспільстві, а тому і не почуватиме себе впевнено, бо мовна впевненість є передумовою впевненості комунікативної.

Таким чином, лінгвістична обізнаність, а згодом і сформована компетентність у будь-якому питанні мови дозволять вчителю відчувати свою незалежність у думках і діях. А без цього неможлива праця і творчість справжнього педагога.

Швидкоплинність часу не дозволяє нехтувати елементарними правилами граматики.

На жаль, за твердженням В. Русанівського, “культура мови засобів масової інформації то піднімається, то падає, як хвиля на морі. Зараз тут, здається, панує повний штиль або байдуже знеохочення думати, шукати, творити”.

Ці слова були сказані автором ще в 1989 році. Але мало що змінилося. На наш погляд, ситуація з мовною культурою засобів масової інформації навіть погіршала.

Неграмотна мова, безліч орфографічних помилок, неточні конструкції словосполучень, речень, яких достатньо у мові та мовленні дикторів телебачення, акторів, видатних політичних діячів, сприймаються у суспільстві як норма.

Студенти також відчують “вербальний дефіцит”, “невпевненість у спілкуванні з людьми”, “нездатність вести діалог”.

У таких умовах взагалі питання про формування мовної компетентності стоїть особливо гостро і набуває, як ми вважаємо, державної ваги.

“Мова, як відомо, є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини”, – твердить О. Пономарів.

І, як зазначає І. Ушанова, “у процесі засвоєння мови, тобто в процесі вербальної соціалізації, засвоюються норми та правила мовної поведінки, цінностей, уявлень, на основі яких і формується національна ідентичність особистості...”

Ми абсолютно згодні з думкою О. Пономаріва, який вважає, що “...є люди, які не мають права на помилки (актори, лектори, диктори, ... вчителі, викладачі), бо їхнє слово повинно бути взірцем для решти громадян України”.

“Авторитет учителя – предметника часто визначається культурою мовлення..., оскільки учні досить гостро реагують на мовні помилки вчителя і ступінь його професійної компетенції нерідко ототожнюють з мовною формою викладу думок”, – справедливо зазначає В. Русанівський.

І дійсно, “учні відчують, що брак професійних знань часто залежить від недостатньої мовної компетентності; він зумовлений небагатим індивідуальним словником, відсутністю твердих навичок у письмі, недостатньою практикою усного монологу”, – продовжує автор і констатує, що “на жаль, саме ця сторона освіти – практичне засвоєння теоретичних знань з мови – часто не привертає до себе уваги, здебільшого через брак мовної культури в самого вихователя”.

А з точки зору О. Гончара, “у вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, але й натхненно ростити, оберігати його коріння й леліяти його цвіт – ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності”.

Цю думку поділяє і І. Вихованець, який пише, що “знання виражальних засобів мови і вміння використати їх залежно від ситуації мовлення – вищий ступінь опанування мовної культури”.

Важко не погодитися з цим твердженням, адже, як відомо, “хто володіє інформацією, – володіє світом”.

Додамо, що і той, хто володіє мовною культурою, теж володіє світом, тому що

це, дійсно, мистецтво – вміння донести свої думки до оточуючих і, що особливо важливо, – навчити дитину правильно мислити і відповідно оформляти свої почуття згідно з мовними та мовленнєвими нормами, що існують у суспільстві.

Для того, щоб виховувати відчуття слова у своїх учнів, треба самому мати це відчуття, яке тісно пов'язане саме з особливостями і рівнем нашої психіки, своєрідністю процесу пізнання та мислення, оригінальністю світосприймання, розумінням себе як частини цього світу.

Без розвитку мови неможливо уявити собі розвинену особистість, вчителя особливо. Так, підкреслює І. Вихованець: “Можливості нашого пізнання безкінечні і безмежні. Тому невичерпні можливості розвитку мови. Бо думка поєднана з нею навічно”.

Автор наголошує далі, що “таке поєднання відбувається в синтаксисі. Синтаксис – вічний двигун, який приводить у рух всю могуть мови. Підійти найближче до такої істини за допомогою слова, якнайточніше з'єднати думку зі словом – справа не легка, яка вимагає чималих зусиль, мук, пошуку потрібного мовного засобу”.

На думку академіка Л. Булаховського, “синтаксис вивчає всі види здійснюваних у мові сполучень слів у групи”. “Одиниця, з якої виходять, вивчаючи сполучення в складній мові, тобто все те, що становить предмет вивчення синтаксису, – це слово”.

“У щоденній активній праці слова і мислі, у мільйонодужих діях народної душі, у слові – підґрунтя національної культури. У цих незчисленних актах виявляється поезія причетності до творення мови”, – підкреслює І. Вихованець і погоджується із твердженням “геніального О. Потебні”, що “поезія не тільки у віршованих творах, але й у повсякденному слові як стихійній творчості кожної людини”.

М. Жовтобрюх відзначав, що носій високої культури ніколи не дозволить собі псувати мову, при всіх умовах не порушує її внутрішніх законів. Адже кожному відомо, що скалічена, зіпсована мова ніколи не підносила людину, а, навпаки, принижувала її, примітизувала мислення, заважала їй зростати інтелектуально.

З цієї думкою згодні також В. Русанівський та С. Єрмоленко, які вважають, що “помилки в мовленні – писемному або усному, – помилки у вимові звуків, вживанні слів, побудові речень не можна вважати дріб'язковими, незначними фактами, бо вони збіднюють не лише мову – форму вираження, але й зміст – думку, свідчать про недостатній культурний рівень людини”.

Цілком очевидно, що рівень цивілізації суспільства визначається і рівнем мовної культури.

“Людське суспільство ніколи не було байдужим до мови, – як кажуть вищезгадані вчені. Воно завжди виробляло поняття ідеалу – досконалої літературної мови. Щоб досягти цього ідеалу, треба дбати про високу культуру мови в щоденній практиці”.

Саме тому особливо важливо, щоб методику викладання мов характеризувало “виразне комунікативно-спрямоване навчання” (В. Русанівський). “Проблема оволодіння мовним етикетом, орфоепічними, акцентуаційними, лексичними, стилістичними нормами є актуальною для представників багатьох масових професій, які за родом своєї професійної діяльності повинні спілкуватися не лише з колегами”.

“Навчання мови – процес безперервний, суспільно необхідний”, – наголошує В. Русанівський.

Але, на жаль, (прикро зазначати цей факт) мовна та мовленнєва підготовка у школі та ВНЗ зараз не є тією важливою ділянкою, де повинні реалізуватися масштабні завдання та перспективи. Це пояснюється багатьма причинами, але насамперед, вважаємо, скороченням годин занять з мови.

Рівень грамотності лишається рівнем безграмотності, розвиток мовлення іноді не можна назвати розвитком. Випускник середньої школи, абітурієнт, а згодом – і студент відчуває труднощі в написанні творів, тобто викладенні своїх думок письмово, проведенні бесіди, усній відповіді на семінарі, навіть звичайній розповіді про подію, явище тощо.

Отже, доводиться констатувати майже повну відсутність лінгвістичної компетентності учнів та студентів (і майбутні вчителі серед них – не виняток), тому що, на нашу думку, недостатньо вивчаються та виховуються школою та ВНЗ її складові.

Таким чином, від того, за допомогою яких методик буде навчатися мови майбутній вчитель початкових класів у вищій школі, залежить рівень організації та структурна модель його знань, а основне – усвідомлення ним синтаксичної та семантичної природи речення як однієї з основних одиниць зв'язного мовлення.

Так, К. Шульжук, зокрема, вважає: “Усвідомлення специфіки складного речення, вміння розрізняти типи складних речень і конструювати їх має важливе значення в розвитку культури мовлення”. І наголошує, що “увага однаковою мірою звертається як на аналіз готових конструкцій, так і на конструювання їх, оскільки лише в такому разі (при взаємозв'язку цих двох видів роботи) можна добре навчитися розуміти природу складного речення”.

На нашу думку, саме від розуміння певного мовного явища і залежить рівень мовної обізнаності студента.

А розуміння, що особливо важливо, можна досягти за допомогою використання таких оригінальних, нестандартних видів мовної роботи, які повинні викликати перш за все інтерес до предмету вивчення.

Підтримування цього інтересу є обов'язковим за умови постійного залучення студентів до цікавого мовностилістичного матеріалу, яким, за нашим переконанням, буде аналіз синтаксичних конструкцій різних типів у текстах поезії та прози окремих письменників, видатних представників української, російської, білоруської літератур.

Згадаємо, “щоб бути грамотним, учень повинен полюбити слово, а розбудити в ньому цю любов покликане знов-таки слово”, - пише В. Русанівський. Це абсолютно справедливе твердження.

Найкращим місцем сприйняття структурно-семантичного поля слова є текст.

Погоджуючись з думкою М. Шевченко, вважаємо, що “...текст розглядається як реалізація функціонування мови у процесах комунікації, у процесах текстотворення, що фіксується в її результатах – текстах”.

Ми також цілком згодні з О. Кремльовою, яка зазначає: “Аналіз великої кількості художніх текстів української та зарубіжної літератури показав, що тканина художнього твору завжди містить мовні одиниці різного рівня, що несуть відомості національно-культурного характеру. Український народ живе не в ізоляції, а в тісному співробітництві з іншими народами. Ця особливість не може не відобразитись і в мові, різні одиниці якої містять загальнолюдські знання, відомі кожній освіченій людині”.

І дійсно, додає А. Чеботар, “В організації тексту взаємодіють моменти лексичного, граматичного, семантичного та функціонального характеру...”

Це є виключно важливим саме тому, що “...в семантиці кожної мови, – як твердить І. Ушанова, – є відображення як загальних культурних універсалій, так і своєрідності культури кожного конкретного народу. Національна своєрідність торкається у першу чергу стилістики мови, а також лексики та граматики”.

Отже, за визначенням Л. Белехової, “Виявлення дії синтаксичних процесів у тексті – один із шляхів вивчення тексту”.

Стверджуємо, що у процесі вивчення мовних дисциплін студент, майбутній вчитель початкових класів, повинен намагатися сприймати лінгвістичні явища у неперервному ланцюжку пізнання, мислення, формування вмінь та навичок, які б сприяли розвитку мови та мовлення і, врешті-решт призвели б до створення відповідної компоненти знань, що і є передумовою формування лінгвістичної компетентності.

Особлива роль у цьому, підкреслюємо, належить саме викладачеві, бо саме він здатен “навчити вчителя”, вказуючи йому на оптимальний варіант серед великої кількості форм і методів мовної роботи, побачити саме в аналізі синтаксису авторського тексту найбільші можливості для розвитку мови та мовлення окремого студента, навчити його добирати та осмислювати мовні факти, їхні особливості і тим самим відповідно впливати на свідомість та інтелект майбутнього педагога як окремого представника суспільства.

Тому неможливо знову не звернути уваги на переконливе твердження В. Русанівського: "...який би життєвий шлях не обрав собі завтрашній випускник школи, його причетність до мовних знань, його особиста мовна компетентність і мовленнєва майстерність є однією з ознак загальної готовності до праці..."

Таким чином, вважаємо за необхідне зазначити, що:

- процес осмисленого оволодіння мовними дисциплінами у вищій школі суттєво впливає на розвиток особистості студента, майбутнього вчителя початкових класів;
- досконале знання мови створює додаткові можливості для прийому та передачі інформації, що активізує психічну та розумову діяльність, пам'ять та інтелект особистості;
- вільна орієнтація студента в потоці мовних явищ дозволяє йому розвивати свою мову та мовлення;
- комунікативна спрямованість методики викладення мови здатна сприяти посиленню інтересу до навчання, привчає логічно мислити, тобто свідомо пізнавати мову;
- саме синтаксис є регулятором мовних знань студента, об'єктом спілкування зі словом, особливим полем функціонування взаємопов'язаних одиниць словосполучення, речення та складного синтаксичного цілого, вдале використання яких безпосередньо впливає на розвиток його мови та мовлення;
- володіння розвиненою мовою створює умови для відповідної моделі мовної поведінки майбутнього спеціаліста;
- впровадження інноваційних методик, якими є дослідження індивідуально-авторських особливостей синтаксичної манери поетів та прозаїків, спряцьовують на дослідження кінцевого результату – підвищення рівня ґрунтовних знань студента;
- позитивним результатом вдалого поєднання мовного та мовленнєвого компонентів в практичній роботі викладача ВНЗ є сформована лінгвістична компетентність студента, майбутнього педагога початкової школи.

Література

1. Булаховський Л. Питання синтаксису простого речення в українській мові. – Дослідження з синтаксису української мови: Зб. наук. пр. – К.: АН УРСР, 1958 – С. 8.
2. Виноградов В. О языке художественной литературы. – М.: 1959. – С. 169.
3. Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – С. 373.
4. Соссюр Ф. де Курс загальної лінгвістики. – К.: Основа, 1998. – С. 324.
5. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – т. 5. – С. 167.
6. Вихованець І. Таїна слова. – К.: Рад. шк., 1990. – 284 с.
7. Гончар О. Цвіт народного слова // Культура слова. – 1977. – Вип. 12. С. 20.
8. Лінгвістика тексту та навчання іноземним мовам. – К.: Вища школа, 1978. – С. 127-133.
9. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Харків: ХДПУ, 1992. – С. 83-86.
10. Лолер Дж. Коэффициент интеллекта, наследственности и реализм. – М.: Прогресс, 1982. – 253 с.
11. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Вища школа, 1978. – 190 с.
12. Русанівський В., Єрмоленко С. Життя слова. – К.: Вища школа, 1978.– 190 с.
13. Шульжук К. Складне речення в українській мові. – К.: Рад. шк., 1989.– 136 с.
14. Українська мова: навчально-методичні та виховні аспекти: Зб. матеріалів Всеукраїнської наук. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 236 с.
15. Язык образования и образование языка: Материалы международной научной конференции (Великий Новгород, 11 июня 200 года). – Великий Новгород: изд-во НовГУ, 2000. – 382 с.